

Dilin “Konuşan Dil” İçin Anlamı

Müslim AKDEMİR (*)

Özet: “Dilin konuşan dil için anlamı” insana özgü bir şey olarak kendini gösterir. Bu, dilin insan için ne anlama geldiğinin ifade edilmiş biçimidir. Anlamın taşıyıcısı olan dil ile insan ilişkisi açık-seçik çözülmeyişi takdirde dilin insan için önemi belirsiz kalır. Bu nedenle dilin insan için taşıdığı anlam önemlidir. Bu ilişki iyi algılandığı takdirde hem dildeki gerçekliği hem de dil-dışı gerçekliği anlamak yolunda ciddi adım atılmış olur. Çünkü insan dünyasında, insana özgü yaşama çevresinde ne varsa hep dilin gerçekleştirdikleriyle başarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Konuşan dil, Dilin insan için anlamı, Dil-insan ilişkisi

The Meaning of Language for “The Speaking Language”

Abstract: The meaning of language for human being manifests itself in that it belongs to humanity. This is the expression of what language means for human. If the language which is the topic of meaning is not understood clearly, the importance of language for humanity may remain ambiguous. For that reason, the language is important for humanity. Understanding this relation may lead to understanding the reality in language and non-language reality. Because, everything in the world of humanity has been achieved by those realized by the language.

Key Words: Language, Speaking Language, The meaning of language for humanity, language-human relationship

*) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü.
(e-posta:akdemir@atauni.edu.tr)

Dilin “konuşan dil” için anlamı, dilin insan için anlamının ne olduğu sorusuyla eş-değerdir. Çünkü “dil içinde dil üzerine konuşabilmek, sadece insana özgü bir şey olarak kendisini göstermektedir” (Bumann, 1990: 483). İnsanın, dili konu olarak ele alması ve dil üzerine konuşan bir dile sahip olması ise, üst bir dili gerekli kılar. Yani bizzat kendi üzerine refleksiyonla yönelebilecek anlamı kavraması gerekir. Bunu da ancak dil felsefesi yardımıyla yapabilir. Dilin konuşan dil yani insan için anlamı, dilin hangi anlamları içerdiği, insanla ilişkisi ve dilin insan yapıp-etmelerinin taşıyıcısı olarak ne tür bir rol oynadığını kavramakla gerçekleşebilir. Çünkü anlamın taşıyıcısı olan dil ile insan arasındaki açık-seçik ilişki çözülmediği takdirde, dilin insan için önemi yeterince anlaşılmaz. Bu nedenle dil ile insan arasındaki ilişkinin içeriği önemlidir. Zira bu ilişki algılandığı takdirde, hem dildeki gerçekliği hem de dil-dışı gerçekliği anlamak yolunda ciddi adım atılmış olur. İşte bu çerçeveden hareketle bir varlık-alanı olarak dilin insan için ne anlam taşıdığı betimlenmeye çalışılacaktır. Böylece, dil insan için ne anlam taşır?, dili anlamak ne demektir? Dili anlamak neyi anlamak demektir? Şeklindeki sorunlarında karşılıkları ortaya çıkacaktır.

Dilin insan için taşıdığı anlamı tartışmak, dil ile neyin kastedildiğini ve dilden ne anlaşılması gerektiğini açıklamakla olanaklı hale gelir. Bu amaçla uygun olarak yapacağımız temellendirmelerde örneklerimizi dilbilimcilerden ziyade, dil felsefesine öncülük etmiş düşünürlerden seçerek sorunumuzu analiz etmeyi deneyeceğiz. Dilin insan için ne anlam taşıdığı, dil ile neyin kastedildiği söz konusu edildiğinde, dil olgusunu yaşamdan bağımsız kendi başına varolan olarak değerlendirme olanağımız yoktur. Tarihi-varlık alanından ayırarak dilden ne anlaşıldığı da ortaya konulamaz. Bu nedenle Dil felsefesi açısından dili anlamlandırmaya çalışan yaklaşımları göz önünde bulundurmamız gerekir.

Dil düşüncenin, logosun, aklın bir görünüşü olarak insanın varlık sferini işgal etmiştir. İnsan Aristoteles’in deyimi ile “zoon logon ekhon” dur. Yani insan konuşan canlıdır. Bu ise, dilin insanı diğer canlılardan ayıran temel niteliğidir. Dil, felsefi bir sorun olarak, Antik Yunan’dan Çağdaş Felsefeye kadar her dönemde felsefenin temel disiplinleri arasında yer almıştır. Felsefi açıdan dil insan ve insan yaşamını anlama ve anlatmanın yoludur. Sadece felsefi düşüncede değil, mitolojik yaklaşımlarda da “her nesnenin özü adlarda saklıdır; adlara egemen olmasını, onları kullanmasını bilen kimse, nesnelere üzerinde de bir egemenlik kazanır” (Akarsu, 1984: 15). Yani nesnelere dünyasıyla adların dünyası tek bir gerçekliğin ürünüdür. Herakleitos, Stoacılar, Yeni Platoncular dili bilgi ve düşünce ilişkisi olarak algılamak, Mistikler ve kutsal dinlerde dil Tanrısal bir özün yansıması ve yaratması olarak düşünülmüştür. Özellikle kutsal dinlerde “önce söz vardı” yani dil insanlara Tanrı tarafından bahşedilmiş bir nimetti.

Dil, rasyonalistlerde insan aklının bir ürünü olarak görülürken, ampiristlerde duyuların kendini açması olarak kabul edilir, Pozitivistler ise, dilin doğanın seslerini taklit etmekten doğduğunu ileri sürerler. Dilin ne anlama geldiği sorusu ise dil üzerine düşünen bazı önemli düşünürler tarafından şöyle karşılık bulmuştur:

17. ve 18. yüzyıllarda dil zihinle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Tasarımcı zihinselci görüş olarak da adlandırılan bu bakış açısında; dil, anlamların insan zihnindeki tesa-

rımlarından, imgelerden ya da bir takım psikolojik görüntülerden oluştuğu ileri sürülür. Locke ve Hume’un temsilciliğini yaptığı bu anlayışta dil, zihnimizdekileri dışa vurmanın bir aracı olarak ele alınır. Sözcükler zihindeki idelerin imgesidir. Dil onları ifade etmenin aracıdır (Kalaycı, 2004:218–223). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* ‘ de doğa organlarını sözcük adını verdiğimiz düzenli sesleri çıkaracak biçimde yapmıştır. İnsan zihindeki imgeleri kullanarak iletişimi olanaklı kılmıştır (Locke,1992: 259).

Dilthey’in dile yüklediği anlama baktığımızdaysa, O, dili tarihsel dönemlere kendilerini dışa vurduğu, nesneleştirdiği bir ortam olarak görür. Her tarihsel dönemde yaşamının belli değerleri içerilmiş ve tarihin tüm çalkantıları bu değerler çevresinde oluşmuştur. Bu tarihsel döneme damgasını vuran değerler de o dönemin anlamının taşıyıcısı olarak dilde saptanabilmişlerdir. Bu yüzden Dilthey’e göre tin bilimlerinin ana malzemesi her zaman dilsel ürünler olan yazılı yapıtlardır (Becermen, 2004-1: 47).

Heidegger’e göre ise, dil insanın varlıkta karşılaştığı yerdir. Burada dil insanların istemleri doğrultusunda kullandıkları bir araç değildir. Varlığın olageldiği olay olarak kavranmaktadır. Dil, insanın içinde oturarak varoluş olduğu varlığın evidir. Yani “Dil varlığın evidir” (Heidegger; 1996: 313). Burada olagelme insan aracılığı ile gerçekleşir. İnsana ait olan bu var olma tarzını Heidegger “Dasein” olarak adlandırır.

Wittgenstein *Tractatus*’da dilin dünyayı resmettiğini söyler. Ona göre; resim gerçekliğin dildeki temsilcisidir. Dilin dünyayı resmedebilmesi, ikisinin de ortaklaşa sahip olduğu mantıksal biçim sayesinde olur. Mantıksal biçim bir yandan dünyanın diğer yandan dilin düzenlenişine aracılık eder. (Wittgenstein, 1985: 15). Wittgenstein’in erken dönemde dilin sınırlarını çizdiği *Tractatus* merkezli olan bu tezinde işlevi dünyayı resmetmek olan dil, dilsel resimlerle de dünyayı temsil eder (Utku, 2009: 262). Gönderici anlam görüşü olarak belirlenen bu bakışta Wittgenstein, dildeki tek tek bütün anlam birimlerinin dünyadaki şeylere karşılık geldiğini, dildeki her sözcüğün bir şey, her cümlenin belli bir olgu bağlamına gönderme yaptığını savunur. Wittgenstein’in ilk döneminde dil, olguların ve bütün olarak gerçeklerin resmi iken, ikinci döneminde bu düşüncesini tamamen terk etmiştir. İkinci dönemini başlatan *Felsefe Araştırmaları*’nda günlük dil esas alınarak “dil oyunu”, “aile benzerlikleri”, “uzlaşım”, “yaşam biçimi” gibi temel kavramları öne çıkarır (Soykan, 1995: 84). O, oyun kuramında; anlam görüngüsünü belli bir topluluğun içinde belli bir yaşam biçimi çerçevesinde toplumsal uzlaşım yoluyla belirlemiş, bir takım kurallar uyarınca bir dil oyunu olarak temellendirmiştir.

Gadamer dili, dünya içindeki varlığımızın temel modu ve dünyanın oluşumu ile ilgili her şeyi içine alan form olarak görür (Gadamer, 1977: 3). O, insanın dünya hakkındaki tüm bilgileri elde ederken, dilin aracılık ettiğini söyler. Dünyaya ilk yönelim bir dili öğrenmekle gerçekleşir. Dil aracılığıyla anlaşılacak şey dilinde içinde bulunduğu dünyadır. Dolayısıyla insan, ancak dil aracılığıyla bir dünyaya sahip olur ve bu dünya içinde yaşar (Becermen, 2004- 1: 47). İnsanın sadece bir dünyası vardır. Bu dünyaya sahip olabilmek için de kişi, önünde dünyanın kendisi olduğu gibi, bu dünyaya açabileceği bir anlam dünyasını da oluşturmalıdır. Gadamer’e göre bu dünyaya sahip olmak bir dile sahip ol-

maktır (Palmer, 2002: 268). Onda dili anlamayı olanaklı kılan evrensel araç olmasıdır. Bu nedenle gerçeklik dil-dışında aranmaz. Dil bir anlam sorunudur. Tüm anlama ise Gadamer’de hermeneutiktir. Hermeneutik inceleme, varlık incelemesi ve nihai noktada dil incelemesidir. Çünkü “ anlaşılabilen varlık dildir ” (Gadamer, 1996: XXV). O halde anlam konusunda anahtar kavram dildir. Anlamla ilişkili olarak incelenmelidir. Bu durum ise Gadamer’de; “dil sorunu ontolojik sorunun yerini almakta ve ontoloji sorununa nasıl yaklaşılması gerektiğini dikte etmektedir.” (Hekman, 1999: 130)

Homboldt’a ise “Dil, bir yandan, insanın genel tinsel enerjisinin düzenli işleyen bir çark içinde açığa çıkmasıdır; öbür yandan bu çark içinde dilsel yetkinlik idesinin gerçeklikle bir oluş kazanması çabası vardır” (Bumann, 1990: 482). Bu çabada insan ancak dille insan olur. Homboldt’a dil, düşüncenin gerçekleşmesinin koşuludur.

Porzig’e göre ise dil asıl başarısını bu alanda yani düşünce alanında gösterir. Dilin varlığı düşünce yaratmalarının da var olduğunu kanıtlar, insan dil sayesinde düşüncele-rine açıklık kazandırır. Dil, düşüncenin yapıcı bir organıdır (Akarsu, 1984: 37-50). Dil düşünceyle dünya görüşü ortaya koyarken, bu görüşlerin gücü dilin insan yaşayışında yansıyan düşünme çizgisinin kavrayışında yatar. Çünkü düşünen özgürdür ve bu özgür-lük insanın düşünce ufkunun sınırını tayin eder. Özgürlükler ancak dil çerçevesinde ken-dini gerçekleştirebilir, Nermi Uygur’un ifadesiyle söyleyecek olursak, “düşünme yazgım dilimdir. Düşünmenin aktığı yol dilimin çizdiği yoldur” (Uygur, 1997: 89).

Dil-insan ilişkisi açısından dilin yerini belirlemeye çalıştığımızda ise görürüz ki, in-san hem dile sahip hem de dil tarafından kuşatılmış bir varlık olarak karşımıza çıkar. Yani insan hem dilin sujesi hem de objesi olmasından dolayı da dikkate alınmalıdır. İnsan ken-disini dil ile oluşturduğu bir dünyada gerçekleştirdiğinden kendi dili onun için önemlidir. İnsanın kendi dili öyle bir evdir ki, insan bu ev içinde yaşar ve kendini belirler. Bu belirle-me içinde insan dili üzerine söylenecek en önemli şey, özel bir insan dilinin var olmadığı yani “homo sapiens” denen biyolojik cinsin “arılar dili” gibi bir dili olmadığıdır. Bunun yerine insanda çok sayıda diller ve aynı zamanda dil öğrenme gibi bir durum vardır. Bü-tün insan dilleri birilerine bir şey bildirmeye, iletmeye dayanır. Dil yoluyla tespit olma-dan, hiçbir öğrenme, hiçbir gelenek ve kuşaktan kuşağa hiçbir aktarım gerçekleşmez. Bu bakımdan dil, insanda bütün insanın yapıp-etmelerinin taşıyıcısıdır (Wien, 1959: 35).

Dili anlamaya yöneldiğimizde dil ile dünya arasındaki ilişki ve deneyimlerimizin dille olan bağlantısı da açığa çıkar. Searle’in deyişiyle “insan niteliği taşıyan toplumsal iliş-kilerin ve deneyim biçimlerinin dil olmadan gerçekleşmeyeceğini görürüz; Dil gerçekte bizi hayvansal yaşamın öteki biçimlerinden ayıran en belirgin öğedir” (Magge, 1979: 279). Demek ki, deneyimlerimizin dille bağlantılı olarak kendisini gerçekleştirir. Yaşantı-mız içinde ki davranış kalıplarımızda dilin kazanımlarıyla anlamlı kılınabilir.

Dil-dış dünya ilişkisine gelince; “Dış dünya tam da ne ise o olarak değil, zihindeki kavramlar ve onlardan oluşan tasarımlar aracılığıyla, onlara bağlı olarak düşünülebilir ve bilme düzlemine geçirilebilmiş varolanlar gerçekten varolabilirler; varoluşları belir-ginleşir. Dil söylem alanına geçirilen dış dünya öğeleri, onları düşünen birey tarafından

daha da belirginleştirir-..” (Çotuksöken, 1998: 45). Bu ise bize; varolanın algılanması ve düşünebilmesinin ardında dilin gücünün olduğunu gösterir. Çünkü, dil dış dünyayı olduğu gibi değil, ifade ediş biçimiyle iletir. Hatta daha geniş bir bakış açısıyla söyleyecek olursak sadece olgusal dünyanın değil, düşünsel işlemler de ne denli soyut ve ne denli özel olursa olsun dilde anlatımını bulur.

Dilin insan için taşıdığı değer diğer bütün varlıklardan farklı özellik gösterir, İnsanda dil bir şey üzerine anlaşmadır. Bu anlaşmada alıcı ve verici konumundaki insan kullandığı ses işaretleri altında bir şeyler anlatır. Yani dil bu anlamda bir iletişim gerçekleştirir. İnsan dünyada bu iletişim ağı içinde yaşar. O her zaman her yerde bu iletişimi bir anlam alış-verişiyle gerçekleştirir. Zihni faaliyet olan bu süreci dil ile oluşturur. Burada yaşamla mantık, yaşamla dil, dil ile mantık iç içedir (Bingöl, 2007/2: 10).

Dil unsurları konuşma işlevi ile belirsiz olan şeyleri açık ve seçik hale getirir. Bir başka ifade ile dil işaretlerinin sonucunda kaçınılmaz olarak epistemoloji (bilgi teorisi) sorunlarının içine girilir. İnsan dili sadece işaret olarak da kalmaz, bu işaretlerle adlandırdığı kelimeleri yazı-ışaretleriyle de çizgileri dönüştürerek kültürü başlatmış olur. O kültürle ve kültürlerin en üst seviyesi olan medeniyete hatta onunda ötesine eleştirel tavra ve bu tavırla dünyaya bakmaya dil sayesinde erişmiştir (Bingöl, 2007/2: 4). İnsan; bilim, sanat, felsefe gibi bilgi alanlarını dil ile oluşturmuş düşünme, göreme ve adlandırmaları dil sayesinde açığa çıkarmıştır. Ayrıca inanma ve inandırılma görüngüleri de dilin ürünüdür.

Konuşma yeteneğine sahip her insan mevcut çok sayıdaki dillerden belirli birini konuşur; bu demektir ki, belirli bir topluluğunun üyesidir (Porzig, 1990: 6). İnsan hangi dil topluluğunun üyesi olursa olsun onun varlık-yapısı, işlevi, insan başarıları için taşıdığı anlam, dil ile varlık dünyası arasındaki bağ hiçbir şekilde değişmez. İnsan başarılarının bir bütünü olan tarihsel-varlık alanı dilde şekil ve anlam kazanır. Dil olmasaydı İnsanlar tıpkı hayvanlar gibi birbirlerinden habersiz bir arada yaşayacaklardı. İnsanlar arasında birleştirici bağ bulunmayacaktı, yani insanların birbirlerini anlamaları ve anlamlandırmaları olanaklı olmayacaktı. İnsan Leibniz’in “monad” ı gibi tek başına kalan ve her şeyi kendi dünyasında oluşturan bir varlık olacaktı. Oysa insan dili sayesinde öğrenen ve öğreten, dış dünya ile bağ kuran ve bu sayede bilim, felsefe ve sanat gibi insan başarıları üretmiştir (Mengüşoğlu, 1983: 241-242).

Dil sayesinde insan toplumsal işbirliğini olanaklı hale getirebilir. Zaten dilin tek bir insan için anlamı yoktur. Toplumsal olmak insan olmanın zorunlu sonucudur. Dil de bu zorunluluktan doğar. İnsanlığın başlangıç dönemlerindeki, avcılık, balık tutmak, tarımla uğraşmak, barınmak gibi her çeşit toplumsal hareket dil işaretleriyle birlikte meydana gelir, İnsan dili sayesinde, birine bir şey bildirir ve iletir. Dilin belirleyiciliği olmadan hiçbir öğrenme, hiçbir gelenek bir kuşaktan başka bir kuşağa aktarılamaz. Bu bakımdan dil, insanda bütün insani alanın, tarihte kültürel alanın taşıyıcısıdır.

Dil insanların birlikte yaşamaları ile oluşturduğu tinsel (manevi) gelişmelerle de derinden ilişkilidir. Dille ifadesini bulan her anlamlı ilişki dil sayesinde çözülebilir olan

bir şeydir. Hegel, Max Scheler, N.Hartmann terminolojisiyle söyleyecek olursak; Burada “tinsel-varlık” tan yoksun olan bilinçten_ ki, bu sadece suje ile ilgili bir bilinçtir,_ “tinsel-varlığa” sahip olan bilince yani objektif bilince dil ile geçiş meydana gelir. İşte dil bu geçişi ifade ederken kültürün tek taşıyıcısıdır (Wien, 1959: 41). Dil etkisini kültür varlığının her yanında duyurur. Din, edebiyat, tarih, bilim, sanat, felsefe, eğitim gibi kültürün her bölgesi en iç unsurlarına kadar zorunlulukla dilin damgasını taşır. Yönü, amacı, kapsamı, başarısı ne olursa olsun, insanı harekete geçiren her yol dilden geçer. Kısacası dil insan varoluşunun ana koşuludur (Uygur, 1997: 7).

Dilin varlığı insanın iç doğasıyla birlikte geliştiğinden, insanın kendini gerçekleştirdiği ulusal birliklerde de dil işlevsel olarak ön plana çıkar. Ulusların gerçek yaratım ve başarıları, düşünsel eylemleri dillerde görülür. Çünkü her dilin ulusal bir formu vardır. Bu durumu Humboldt şöyle ifade eder; “...Belli bir biçimde dili kuran, oluşturan insan kitlesi bir ulus olarak karşımıza çıkıyor ve dille ulus birbirinden ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlanıyorlar. Öyleyse bir ulusun karakterlerini en açık şekilde ortaya koyan da o ulusun dili oluyor” (Akarsu, 1984: 59). Ulusların en belirgin özelliği olarak vurgulayabileceğimiz dil, onların gelişmesinde de öncelikli konuma sahiptir. Bir ulus dili ile kendi özel dünyasını yaratır ve bunu dış dünyanın yanına koyar. Dil yardımı ile gerçekleşen başarılar, uluslar arası ilişkilerde dili etkin bir konuma getirir. Dil sadece bu etkinlik işlevi ile kalmaz, dünyayı değiştirmeye yönelik ulusal hareketlere de öncülük eder.

Sonuç olarak denilebilir ki, dil içinde dil üzerine konuşabilmek insana özgü bir şeydir. Dille yaşadığımız tecrübe var oluşumuzun en derin bağlantısına bizi taşır, hatta dilin kaybolduğu yerde hiçbir yer var olmayabilir. Bu nedenledir ki, Gadamer’in dediği gibi dilin varlığı varlığın diline dönüşmüştür. Dil güçlü bir biçimde sözle-logosla düşünmeyi hâkimiyeti altına almıştır. İnsan dil ile dünyayı anlama, sorgulama ve temellendirme olanağı elde etmiştir. Dilin düşünce ve yaşama olan katkısı, varlığı bütün yönleriyle olan ilgisi konusunda hiçbir şüphe yoktur. İnsan dili ile varlık dünyasının içine dahil olur ve onun derinliklerinde yürüyebilir. Yine insan diliyle bilgiyi oluşturur, aktarır ve insanlığın ortak malı haline dönüştürür. İnsanla İnsan arasındaki ilişki dilin iletişim işlevi ile gerçekleşir. Bu iletişim sayesinde ki, dil insanın özel konumunu, bildiklerini, duygularını, düşüncelerini başkalarına sözlü yada yazılı yöntemle anlatmasına olanak tanır. Dil insan birlikteliğinin ana unsuru olurken, toplumsal iş birliğini olanaklı hale getirir. Ayrıca, dil kültürel gelişmeleri ateşleyerek ulusların gerçek yaratımlarını ortaya koyar, İnsan ne ise dil sayesinde o olur, dilin yardımı ile toplumların kültürlerini dünya görüşlerini tanırız. İnsan dünyasında, insana özgü yaşama çevresinde ne varsa hep dilin gerçekleştirdikleriyle başarılıdır. Dil ile insan, kendini ve kendi dışındaki dünyayı anlar ve anlamlı hale getirir.

Kaynakça:

Akarsu, Bedia. (1984). *Wilhem Von Humboldt’da Dil- Kültür Bağlantısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Becermen, Metin. (2004/1). “Dilthey, Heidegger ve Gadamer’de Anlama Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (6), Bursa.
- Bingöl, Abdulkuddüs. (2007/2). “İletişim Bağlamında Anlam ve Dil”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 46.
- Bumann, Waltraud. (1990). “Dil Felsefesi”, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (Çev.: Doğan Özlem), İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Çotuksöken, Betül, (1998). *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yay.
- Gadamer, H.G. (1977). *Philisophical Hermeneutics*, (Tarns. and edited by David E. Linge), Los Angeles: University of California Press.
- Gadamer, H.G. (1996). *Truth and Method*, (Trans, by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall), New York: The Continuum Publishing Company.
- Heidigger, M. (2002). “Hümanizm Üzerine Mektuplar”, *Hümanizmin Özü* (Çev.: Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hekman, Susan. (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik Manhaim, Gadamer, Foucault ve Derrida* (Çev.: H. Arslan, B. Balkış) İstanbul: Paradigma Yay.
- Locke, John. (1992). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev.: Vehbi Hacıkadiroğlu) İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Kalaycı, Nazile. (2004). “Heidegger’in Dil Felsefesi: Dil ve Dilin Özü”, *Yeditepe’de Felsefe*, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yay., 1 (3), Haziran, ss. 217–233
- Maggee, Bryan. (1979). *Yeni Düşün Adamları*, Haz.: Mete Tunçay, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. (1983). *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Polmer, Richard E. (2002). *Hermenöti*, (Çev.: İbrahim Görener), İstanbul: Anka Yay.
- Porzig, Walter. (1990). *Dil Denen Mucize*, II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Soykan, Ömer Naci (1995) *Felsefe ve Dil Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Utku, Ali. (2009). *Ludwig Wittgenstein Erken Dönemde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Doğu-Batı Yay.
- Uygur, Mermi. (1997). *Dilin Gücü*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Wien, Herman. (1959). *Tarih İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, (çev. İsmail Tunalı), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Wittgenstein, Ludwig. (1985). *Tractatus Logico-Philopicus*, (Çev.: Oruç Aruoba) İstanbul: B/F/S Yay.